

KONIEC FOTOSPRAVODAJSTVA?

JÁN LOFAJ

KLúčové slová: informácia – fotografia – spravodajstvo – fotospravodajstvo – politika – ekonomika – televízia – profesionalita – udalosť – dizajn novin – komentár – prax

Keď technické podmienky dovolili pohotovo snímať a vyhovujúco reprodukovat', stala sa fotografia súčasťou novin. Obohatila ich a prispela k skvalitneniu žurnalistiky. Redaktorovi umožnila tvoriť všestrannejšie, názornejšie a presvedčivejšie informácie, čitateľ privítal vierohodnosť a atraktívnosť obrazu. Prejavom užitočnosti a príťažlivosti fotografie bol vznik obrazových časopisov v 20. a 30. rokoch a ich konjunktúra na začiatku druhej polovice storočia. Obrazové časopisy sa stali výrazným fenoménom v žurnalistike, ba i v spoločenskom živote. (Spomeňme slávny *Life!*)

V modernej dobe sa však hlavnou nositeľkou obrazovej žurnalistiky stala televízia. Poskytuje presvedčivejšiu ilúziu skutočnosti ako nepohyblivý, nemý obraz – fotografia. Navyše novoty dnes človeka tak ohúria, že bezhlavo zavrhuje všetko predošlé. Nečudo, že zlaté časy fotožurnalistiky sa skončili. Ktože potrebuje *Life*, keď je tu CNN? Prečo by čakal na jednu snímku v zajtrajších novinách, keď môže sledovať smrť v priamom prenose?

Zdomácnela televízia a obrazové časopisy postihla kríza. Doktoré ju neprežili, iné sa zachránili tým, že sa zmenili zo spravodajskoinformačných na magazínové. Čas však novinárom i čitateľom pripomenul, že statický obraz má svoje prednosti i čaro, že je nenahraditeľný. Nie je taký diktátorský ako obrazovka, počká na čitateľa, dovolí mu rozhodnúť sa, či a kedy ho chce pozerať, určí si vlastné tempo i hierarchiu skúmania. Niečo z toho si uvedomila jedna i druhá strana, no diktát televízie ostáva. Je pohodlnejšia ako noviny, ako fotografia, intelektuálne nenáročnejšia, a to je dôležité, možno aj rozhodujúce. Kríza fotožurnalistiky pokračuje. Prejavuje sa predovšetkým v základnej zložke – v spravodajstve. Fotografia v novinách poskytuje málo informácií, informačne je zanedbateľná.

Je na vine len prítomnosť televízie?

Základ je v samotnej fotografii,

ktorá dokáže informovať len o niektorých javoch života. O tom, čo možno vidieť. Je úspešná tam, kde sa dačo deje, kde je svedkom. Nepostačujú jej úmysly, slová, málo sú polemiky, slovné kauzy. Snímka ukáže proces, čin, stav, dôsledok. Čo jej ponúka realita? Spravodajstvu vládne triumvirát: politika, ekonomika, kriminalita. Teda rokovania, rozhodnutia a násilie, obete. Politika a podstatná časť ekonomiky sú pre fotografiu zväčša nedostupné a nestráviteľné. Čože už možno fotograficky „povedať“ o kauze Nafta Gbely? Alebo o nekonečných fahačkách o funkcie a kompetencie? Závažné dôsledky ekonomických a politických procesov sú permanentné, vleklé, tiež skryté, menej nápadné či atraktívne (chudoba, nezamestnanosť). Neprejavia sa bezprostredne po oznámení opatrení, nie sú pre spravodajstvo dostatočne koncentrované. Hodia sa skôr pre publicistiku než pre spravodajské spracovanie. Ak sa čosi deje, čo sa dá vidieť, občanovi to ponúkne

televízia. Fotografii v novinách zavše ostáva skôr sprievodná (grafická, spoločenská) funkcia než informačná. (Zabúda sa však na dôležitú skutočnosť: Čitateľ čosi videl v televízii alebo počul v rádiu a na druhý deň hľadá o tom informácie v novinách. Chce poznať detaily príbehu, akcie, chce ich vidieť „na vlastné oči“, skúmať ich, doplniť si informácie. To je vážny argument pre fotografiu a spôsob jej použitia. Ona spravidla neprináša prvotnú informáciu, ale opakovanú či doplnujúcu. Neznamená to však, že menej dôležitú.)

V politike fotografii ruže nekvitnú, hlavne nie v takej malej, neraz bezobsažnej, tvrdohlavo a diletantsky sa opakujúcej, akou je slovenská. Neustále obviňovania, zdĺhavé spory, dohody a ich spochybňovania – to nie sú témy pre fotografiu. Takmer odpadáva oficialita-aktualita, ktorá je skutočne televíznou doménou. Fotografia ju už len torzovite opakuje. Notoricky známe tváre, rovnaké situácie. Informáciu nahrádza epizódka (politik, zazerá či usmieva sa), ktorá je obrazovou zaujímavosťou alebo propagandistickým detailom.

V ekonomicky silnej žurnalistike rozvinutej spoločnosti má fotospravodajstvo veľký priestor v bulvári. Na to však našej spoločnosti chýbajú vysokoatraktívne osobnosti i ekonomické podmienky. Rozbujnené zábery zo života „spoločenskej smotánky“, ktoré prináša hľadám každé slovenské periodikum, len zdôrazňujú malý okruh pozoruhodných osobností a ešte fádnejšiu škálu ich spoločenského života. Tieto rubriky sú azda zaujímavejšie pre redaktora ako pre čitateľa.

Je tu ešte kriminalita. Tá je fotogenická (ako hľadám všetky negatívne javy spoločenského života či prírodné katastrofy). Pre fotografiu má veľkú prednosť: Vonkajšie prejavy i dôsledky sú hneď a koncentrovane viditeľné. Taký obraz čitateľa i redaktora láka. Otázne je, čo z toho fotografovať, koľko toho môže byť v novinách.

Čo ešte ostáva? Kultúra, šport, regionálne spravodajstvo. Ponúkajú viac príležitostí ako predošlé „kľúčové“ tematiky, sú fotogenickejšie. Ich nevýhodou je, že sú zamerané na istý okruh čitateľov a majú vyčlenené zvláštne strany. Spravodajstvu však patria hlavne prvé, všeobecné strany. Neraz na ne nieto čo dať. Aj preto sa pričasto ako titulná fotografia uverejní snímka zo zahraničia. Nie je problémom prinášať fotografické spravodajstvo (hlavne politické) zo zahraničných zdrojov. Ale domáca? Malé územie, opakujúce sa činy-nečiny aj aktéri. Veľa toho na videnie a fotografovanie nie je. Čitateľa však zaujímajú predovšetkým domáce udalosti. Snímky zo zahraničia môžu fotografické spravodajstvo zatraktívniť, ale nemôžu byť jeho ťažiskom.

Všetko to snímanie, v ktorom sa „realizujú“ slovenské noviny, má jednoduché výstupy: štandardný protokolárny dokument, snaha ponúknuť čitateľovi „pikošku“, služba propagandistickým cieľom, novinársky exhibicionizmus. Čím menej príležitostí ukázať realitu, tým viacej sa ilustrujú tézy, želania, fotografia sa podriaďuje komerčným a politickým zámerom. Kým v našom spoločenskom živote bude dominovať politika, ťažko čakať v novinách skutočné fotospravodajstvo. Fotografia sa pričasto zneužíva na to, aby redaktor v texte pod obrázkom napísal, čo sa mu žiada. (Slovenské noviny sa v tom priam pretekajú. Orgie pášu *Slovenská Republika* i *Domino fórum*, ale ani ďalší nepremárnia príležitosť.) Uplatňuje sa aj drobné klebetenie (politik sa potkol, poslanec spí). Isteže, aj na to sa fotografia hodí, ale toto nemôže byť rozhodujúcim obsahom novinárskych informácií. Rovnako ako rubriky, ktoré ukazujú tzv. smotánku na večierkoch.

Obmedzenia

Už samotná nefotogenická realita predurčuje, aby sa fotografia zriedka uplatnila ako nositeľka novinárskej informácie. K obsahovým či tematickým obmedzeniam sa pridružujú ďalšie, ešte paralyzujúcejšie. Predovšetkým základný predpoklad vzniku fotografie: jej autor musí byť na mieste činu. Kým pre textové informovanie to nie je rozhodujúce, pre obrazové je životnou podmienkou. Fotografia možno priniesť len z toho, čo fotografista videl na vlastné oči. (Výnimočne sa sníma z televíznej obrazovky.) Prítomnosť reportéra na mieste činu neraz znemožňuje ekonomická náročnosť. Obrazové spravodajstvo je oveľa drahšie ako slovné (cestovanie, fototechnika, výroba). Pridajme k tomu právne, etické i politické dôvody, aby sa o čomsi (obrazovo) neinformovalo, a vidíme, že prekážok fotografického spravodajstva je priveľa. (Vždy sa niektorá prejaví.) Ukážkou toho, ako sa kombinujú a znásobujú dôvody fotograficky neinformovať, boli minuloročné udalosti v Srbsku a Kosove. Od zámeru mlčať o niektorých skutočnostiach cez ekonomickú náročnosť vyslania vlastného fotoreportéra na „miesto činu“ až po životné riziká bolo dosť dôvodov, aby naše noviny udalosti skôr komentovali, než ich ukazovali.

Na slovenskú žurnalistiku azda najťaživejšie dolieha skutočnosť, že fotografii nestačia dohady, špekulácie – fotografia vyžaduje fakt. To znamená aj poznanie, rešpektovanie faktov. So slovom dokáže manipulovať aj diletant, s fotografiou je to ťažšie. Nakoniec sa jej bojí a vyhne sa jej. Ak je novinár svedkom, ak videl či nebolaj relatívne poznal objekt svojej informácie, ťažšie sa mu píše, nemôže povrchno a náhlivo narábať s faktami či vyslovovať svoj názor. Fotografia ako vizuálny fakt, jeden zo spôsobov skúmania a poznávania reality, sťažuje robotu, prekáža pri rýchlej a bezproblémovej sebarealizácii autora i pri bezduchej výrobe novín. Vyžaduje kvalifikovaný prístup a dnes sa to „nenosí“. Servíruje sa názor, ale samotná realita, objekt sa zriedka ukáže. Častejšie než informácie či udalosti ponúkajú noviny čitateľovi návod, ako ich má prijímať či hodnotiť. Čitateľ v týchto pohodlných a schizofrenických tendenciách pokračuje. Hľadá informácie, fascinuje ho pohľad na vecnú skutočnosť, žiada jej výklad, ale príčiny ho nezaujímajú. Zaujíma ho jav, vzhľad. Ten mu fotografia môže ukázať.

A predsa to ide!

Napriek ťažkým podmienkam, mnohým prekážkam, neprofesionalite slovenskej žurnalistiky a neúcte k faktu fotografia do spravodajstva patrí. Nech nás nemýli slovenská prax, ktorá je zavádzajúca nielen v politike, ale aj v žurnalistike. To, ako fotografia môže informovať, do akej miery je účinným nositeľom novinárskej informácie, si môžeme overiť v svetových, ale aj v českých periodikách. Každoročne o tom vidíme dva mimoriadne presvedčivé argumenty – World Press Photo a Czech Press Photo. Výstavy novinárskej fotografie plné obsahu, závažných a pôsobivých informácií, neošúchaných tém a pohľadov. Výstavy, ktoré ukazujú, že dobrú novinársku fotografiu televízia nevytlačí z mediálneho priestoru ani z obrazového spravodajstva. Je nenahraditeľná tam, kde využíva svoju jedinečnú vlastnosť – zastavenie okamihu. Zafixuje dôležitý, zaujímavý detail a čitateľ si môže pozeráť, skúmať ľubovoľne dlho a v čase, ktorý mu vyhovuje.

Zafixovanie rozhodujúceho okamihu – to je príležitosť i povinnosť pre novinársku fotografiu. A zdôvodnenie (dobrej) spravodajskej fotografie, ktorá neprináša prvotné, základné údaje o akcii, ale ponúka detail, doplnok ku textovým informáciám či známym faktom.

Noviny (až na výnimky) nemôžu byť bez fotografie. Potrebujú ju pre komplexnosť spravodajstva, na uspokojenie čitateľa. Keď už pre nič iné, potrebujú ju pre svoj vzhľad, preto, aby dobre vyzerali a neodpuďovali čitateľa. (Vieme, akú úlohu dnes zohráva dizajn. Na vzhľade novín sa fotografia podieľa takmer rozhodujúcou mierou.) Nie je otázkou, koľko fotografií má byť v denníku, ani akých veľkých. To sa dá presne určiť, vypočítať. Určujúce je, čo na nich bude. Aby neboli iba výplňou či ozdobou, iba zabratím miesta. Čitateľa by mali prilákať predovšetkým obsahom. Noviny majú prinášať informácie – rôzneho druhu, neraz doplnkové, ale bezpochyby aj spravodajstvo. Popri všetkej nefotogenickosti spoločenského života stáva sa všeličo, čo možno zaznamenať obrazom. Popri zriedkavých spoločensky závažných udalostiach, ktoré občan jednoducho chce vidieť (voľba prezidenta, návšteva pápeža), popri udalostiach, ktoré sa občana dotýkajú (demonštrácie, živelné katastrofy), konajú sa akcie s výraznou vizuálnou zložkou (súťaž miss i otec roka, návšteva filmovej hviezdy, festival strašidiel). O tom všetkom noviny informujú, pričasto len slovné. Častejšie by mali využívať obraz.

Sú na to dva hlavné dôvody: Recipient radšej prijíma obrazové ako textové informácie, obrazová informácia je účinnejšia než slovná. (A jeden pomocný: Ak je málo fotogenických tém, existujúce treba využiť.) Novinárom ide predsa o pôsobenie. Preto azda prekvapí paradox: Čím viac sa usilujú ovplyvňovať verejnú mienku, tým menej používajú taký účinný prostriedok, ako je autentický obraz. Málokto z textárov – komentátori iste nie – si uvedomuje, že vhodná fotografia zvyšuje príťažlivosť i presvedčivosť tlačeného slova. Zaužívalo sa, že komentár sprevádza podobizeň autora. Kedy však vidíme fotografiu ako súčasť komentára, ako vizuálny argument? Zdá sa, že textárov nezaujíma účinnosť ich výtvorov, len chcú náhlivo povedať svoj názor. Robia to, čo iní spoluobčania – vyrozprávajú sa. Na rozdiel od bežného občana novinár má na to priestor v denníku. Dalším dôvodom, prečo taký novinár nevyužíva fotografiu, je jeho neprofesionalita, nekvalifikovanosť. Je jednostranný. Niežeby fotografii nedôveroval, on si ani neuvedomuje, že mu môže poslúžiť. (To však nie je ospravedlnenie, tak ako profesionálnemu basketbalistovi „nepardonujeme“ hru jednou rukou.) Je to na škodu čitateľa i novín. Pri kvalifikovanom používaní fotografie by novinárove prejavy boli pôsobivejšie a čitateľ by dostal pútavejšie noviny, ktoré by viac uspokojili hlavne jeho potrebu byť informovaný.

Naša prax

Fotografia je účinným a príťažlivým nositeľom informácie. V slovenských novinách však pričasto slúži na prezentovanie stanoviska redakcie k udalosti, či dokonca len na predvádzanie duchaplnosti textára. Ukazuje predovšetkým politiku (tou je teraz aj ekonomika), o ostatnom viac-menej mlčí. Skutočných, nefiltrovaných a nemanipulovaných obrazových informácií je ako šafranu. Témy sa nevyberajú podľa významu ani fotogenickosti. Ak vôbec existujú nejaké kritériá výberu,

vychádzajú z toho, čo redakcia považuje za dôležité zo svojho (zvyčajne politického) hľadiska. Toto základné kritérium je doplnené dostupnosťou akcie (teda najmä Bratislava) a ponukou agentúry. Preto bežne vidíme zábery z pseudoakcií v hlavnom meste a nedozvieme sa o skutočných zaujímavostiach z „ostatných“ častí krajiny. (Isteže, redakcia, ktorá má jedného-dvoch fotoreportérov a nevyužíva cudzie zdroje, nemôže tvoriť ani dostatočne informovať, stačí viac-menej náhodne referovať o najbližšom okolí.) Štátna agentúra (TASR) sa takmer zriekla aktualít, prináša nepotrebné oficiality a zaujímavosti z hlavného mesta. Druhá agentúra (SITA) fotografické spravodajstvo, ktoré je vysoko nerentabilné, nerobí. Nečudo, že slovenská žurnalistika ho prináša vo veľmi oklieštenej forme. Ak sa raz za rok dovalí povodeň alebo iné, do očí bijúce nešťastie, s rôznym meškaním sa naň vrhnú všetky noviny. „Zvyšok roka“ fotografujú to, čo sa vnúti samo, objavovanie tém je neznáme.

Základom novinárskej fotografie je udalosť. Fotografia potrebuje príbeh a udalosť jej ho poskytuje. Tú nemá, nemôže premárniť. Dobré noviny sa neuspokoja s opisovaním udalostí – ukazujú ich. Optimálna je slovo-obrazová informácia. Takou môže byť správa, report i komentár. Teda materiál z terénu alebo skomponovaný za stolom so znalosťou problematiky. Pravdaže, za spolupráce sprievodných služieb (archív). Najčastejším „terénom“ slovenských spravodajcov sú tlačovky a tam sa obrazové spravodajstvo nerobí. Je načase pochopiť, že témou žurnalistiky nie je iba „vysoká“ politika, že ľudí nezaujíma len spoločenská „smotánka“, že udalosťou spoločenského života nie sú iba vzťahy politických strán a ekonomické aféry. Noviny si musia vypočítať, čo je doménou televízie, kde na ňu nadviazať a kedy využiť jej okamžitosť a neoperatívnosť.

Fotografia môže ilustrovať, glosovať, ale predovšetkým by mala informovať. Bez spravodajskej zložky stráca svoju komplexnosť, identitu. Novinové spravodajstvo sa bez fotografie zaobíde. Je však menej vecné, menej presvedčivé a príťažlivé, bez fotografie je neúplným a zaostalým spôsobom novinárskeho informovania. Pokiaľ sa noviny nezrieknu spravodajstva, musia hľadať spôsoby, ako na to zužitkovať fotografiu. Hľadať pre ňu námety i obsahy, spôsoby použitia. Fotografia nemôže byť určujúcou zložkou novinového spravodajstva. Ale jeho obsahovo funkčnou, názornou a pútavou súčasťou áno. A tiež organicky začlenenou obsahovo i formálne. Nie je jedno, či je iba grafickým prvkom alebo prináša aj informácie. Prázdna fotografia má v novinách opodstatnenie iba ako prejav bezradnosti a diletantizmu.

Popri tematike a obsahoch treba hľadať aj formy. Nie vždy stačí zaznamenať vizuálny fakt na jednej snímke. Samotná udalosť, vplyv televízie i potreba čitateľa nabádajú na cielavedomejšie používanie viacsnímkových žánrov, na komplexnejšiu výpoveď, ktorá je príťažlivá pre čitateľa i autora. Pravda, toto súvisí so štýlom práce redakcie a priestorom pre fotografiu. Teda aj s odbúraním propagandy, jalového slova.

I keď fotografické spravodajstvo je nevyhnutnou súčasťou denníkov, slovenské noviny budú o túto zložku neustále ochudobňované. Materiálne i personálne podmienky, objektívne i subjektívne príčiny ho z našich novín vytláčajú. Obrazové spravodajstvo je cielavedomá, organizovaná, profesionálna činnosť. U nás však náhodná, doplnková. Viac než informácii doba praje propagandistickému a reklamnému prístupu k realite. Toto nielen ovplyvňuje novinársku fotografiu, ale priam ohrozuje jej

podstatu. Pritom práve ona môže tieto nepriaznivé tendencie korigovať. V tomto manipulovanom svete falošných ilúzií vracia čitateľa do reálneho sveta, otvára mu oči. Aj preto ju noviny potrebujú ako soľ.

Adresa autora: PhDr. Ján Lofaj, Katedra žurnalistiky FiF UK, Štúrova 9, 811 02 Bratislava. T: 07/5296 4192, F: 07/5292 6530, e-mail: kzur@fphil.uniba.sk

Is the news photography dying?

Ján Lofaj

Keywords: information – photography – news – news photography – politics – economy – television – professionalism – event – newspaper's design – commentary – practice

Today, news in picture form is brought by television. That is why the photojournalism, especially news photography, is in recession. This recession is most obvious in the Slovak press. It seems, news photography do not find enough topics. Politics and economics are not photogenic. And another themes are only additional. The photography serves only as an opportunity to comment events describing in the picture text. Incompetent work with photography does not allow exploiting the

clarity and efficacy of the photographic picture. An expensive production of photography news hinders its utilisation as well. However, the newspapers need photography not only for their design but also for complexity and attractiveness of news. We have to bear in mind that photojournalism deals not only with politics or economics in their vulgarised and simplified forms. It is necessary to look for themes outside of Bratislava too, and to use multi-pictural genres.